

سیجی وشو پنجابی کانفرنس وچ جٹری سنگت نعل کجھ کھریاں گلّاں
پروفیسر پریتم سنگھ

۱۵-۲-۰۷

میں شکر گزار ہاں اَجّ دی کانفرنس دے پر بندھکاں دا کہ اوناں نے
میںوں دیس - بدیس توں اکٹھے ہوئے پنجابی-پیاریاں نعل اپنے کجھ
وچار سانجھے کرن دا کھلھا موقع بخشیا ہے - اَجّ ورگی وچارواں
سنگت نِت-نِت نہیں جٹ بیٹھدی، اس لئی میں نہیں چاہوندا کہ آپ
دا تے آپنا قیستی سماں پنجابی ماں دے شاندار جھوکھ بارے اک
دوجے نوں جذباتی تفل-تسلّیاں دے دے کے بتا دیاں تے گنجیر
مثلیاں دے رُو-ب-رُو ہون نوں کسے اگلی کانفرنس تک ٹال دیاں -
جو مثلی پنجابی-ہتیشیاں دا گنجیر دھیان جھٹ-پٹ منگدے نے، میں
چاہوندا ہاں کہ اَجّ دے میلے نوں آپنی ماں-بولی دے بھلے تے
اوس دی سُرکھیا لئی نسچت پروگرام لّھن والی جتنشالا وچ بدل دیاں
تاں جو آپو-آپنے گھراں وچ پھنچ جان توں پچھوں وی کھڑے کیتے
گئے مثلی ودواناں دیاں مناں وچ حلّ لّھن لئی لگاتار رڑکدے رہن -

س س س س

ساڈی پنجابی زبان آپیاں تن وڈیاںیاں کرے ولکھن ہے :
پہلی ایہہ کہ پونے اٹھ ہزار جھاشاواں دے دربار وچ اس نوں

تیرھویں کُرسی اُتے بٹھایا جاندا ہے -

اسِ دی دوجی وڈیائی اسِ دے پھیللاؤ دی ہے - سلیان پریت توں
لے کے جمنا دے تٹ تک دو مُکلاں وچ ونڈی جان دے باوجود،
جِنی جھوٹ بندی ہے، اوہ قریب قریب ساری اسِ دی جگیر ہے !
دُنیا وچ کنیاں کُ ہور بولیاں نے، ایڈی وڈی جگیر دیاں مالک ؟

تیجی وشیشتا اسِ دی لہی عمر دی ہے - اوہسان توں نہیں تاں
بابا فرید توں لے لو، کنیاں کُ بولیاں نے اینیاں صدیاں
پُرائیاں ؟ انگریزی دے کوی چاسر (۱۳۴۰ - ۱۴۰۰) نوں انگریزی
دا پہلا شاعر منّ لپیے تاں اوہ بابا فرید جی (۱۱۷۸ - ۱۲۷۱)
دے پڑ-پوتریاں دے ہان دا بندا ہے !

بلاریاں دی بہو گنتی، اسِ دے بلاریاں دی لہی-چوڑی جگیر تے اسِ
دی لہی عمر والے تن لچھن گنا کے اسیں آپنی ماں دی ننتکاری
کردیاں تھکدے نہیں - اوس دیاں ایہناں وڈیائیاں دیاں کلغیاں آپنیاں
سِراں اُتے سزا کے اسیں دُنیا دے ساہتک پڑاں وچ فخریا انداز
نعل پہنچدے ہاں - پر میں اَنجّ ماں دیاں ایہناں تے ایہناں
ورگیاں ہور بھیریاں وڈیائیاں دے گن گا گا کے چتھے نوں دوبارہ،
تبارا چھن نوں تیار نہیں - جس دگھیری دی وتھیا اسیں کدی سہی
ہی نہیں، میں اَنجّ اوس دی پُکار تہاڈے تک پہنچاؤنی ہے - اوس
دی آپنی زبانی ہی سُن لو، اوس دی لہی دردیلی وتھیا،
لمیرے جیوَن جو گئے پچھو ! ذرا دھیان نعل سہیو میریاں جھل-وللیاں -

وِچِ وِچِ جے میں جھلّاں کَرِ جاواں تاں معاف کَرِ دینا ۔
 امیں جدوں ایس دھرتی اُتے اکھّاں کھولھیاں، اودوں اسیں غلام بن
 چُکّے ساں ۔ مالکاں نے آپنے دھرم دی بولی عمری رکھی پر ہولی
 ہولی راج۔جھاگ دا سارا کَم سانجھدی گئی ۔ سرکاری سکولاں وِچِ پڑھائی
 دے مادھیم والی تھّاں وی فارسی نے مَلّ لئی ۔ میرے مجور، کرساں
 تے ہٹوانینے بچّے، گھراں، گلیاں۔مہلیاں، بازاراں تے منڈیاں جاں
 کھیتاں وِچِ میری ورتوں کردے رہے ۔ میرے لال حل واہندے، ہڈ۔جھنویں
 محنت کردے، دُپہر باراں ٹیہی ورگیاں کھیڈاں کھیڈے لنگھاؤندے، پتنگاں
 اڈاؤندے تے کھدو۔کھونڈی کھیڈدے ؛ میلیاں۔مُساہیاں وِچِ جانڈے ؛
 رشتے داریاں پُگاؤندے تے دارو۔سکھ۔چھک۔چھکا کے باگھیاں پاؤندے
 تے خوش رہندے ۔ چنے کُ لفظاں دی ایہناں کہاں لئی لوڑ پیندی
 سی، میں پوردی رہی ۔ کیرتناں، گیتاں، باتاں، چٹکلیاں تے بُجھارتاں
 نعل میں سب دا جی لائی رکھیا ۔ محاوریاں تے اکھاں نعل اوناں
 دی جھولی بھر دتی، پر نہ فوج، نہ نیاں، نہ حکومت، نہ کسے
 وی وشیش پیشے دے تکنیکی لفظاں دی ورتوں دی کوئی سیوا مینوں بخشی
 گئی تے نہ میں اوہ لفظ سکھ سکھی ۔ سو میں خاص طرح دی شہداولی
 دے گیان توں سکھنی رہی ۔ میرے سُکھنے پتران نے خوشی خوشی
 فارسی سکھ لئی تے سرکارے۔دربارے جاں سکولاں وِچِ مینوں تھّاں دواؤں
 بارے ہنچلا تاں کسی مارنا سی، اس پاسے بارے کدی سوچیا وی نہیں
 سی ۔

میری عجیب حالت سی -- دھرتی میری، ایس اُتے وسن والا جیا۔جنت

میرا، پر مینوں نہ محللا دے، نہ درباراں دے اتے نہ ہی سکوللاں
 دے نیڑے جان دتا جاندا - میرے پاسوں تاں جھاڑو-پوچے، جھاڑو-پونجھ
 تے ڈنگراں نوں پٹھے پاؤن والی داسی دا تے جاں پھیر خوشی-غمی
 دے گیت گاؤن والی نائن دا کم ہی لیا جاندا رہا - میں کم
 توں کدی نہیں بھجی - کم کوئی وی ماڑا نہیں ہندا پر ہرکھ تاں
 ایس گل دا رہا کہ جد میرے لاڑے آپ سرکارے-دربارے جان لگ پئے
 سن تاں مینوں آپنے نعل کیوں نہ لے

گئے؟ اوہ آپ تاں نگلیاں نوکریاں اتے لگے سنتشٹ ہو گئے
 پر میری بائہ کسے نے نہ بھڑی - پتر گلچھرے اڈاوندے رہے
 تے ماں لڈ ڈھونڈی رہی - ہون میرے دھیاں-پتر تے اوناں
 نوں آپھی تے میری حالت وچلی وٹھ کدی وی نہ رٹے، میں آپنے
 نصیباں نوں نہ پھاں تاں کسی کراں؟

میں اڈیکدی رہی کہ جد وی میری سگھاں-لدھی اولاد راج پلٹائیگی،
 اوہ آپھی ماں دی دُردشا وچ سدھار لیاویگی پر میرے پتر تاں
 مینوں میرے حال اتے چھڈے اپنے گھوک سوں گئے کہ جدوں گورو نانک
 دیو نے کھلے مار مارے جگاؤن دی کوشش کیتی : اوئے بے شرمو !
 ملیچھ جھا کھیا گہی! جاں بولی اور تمہاری!۔ تسیں آپنے خزانے

نوں، کیوں نہیں سنجالدے، تاں وی اوہ نہ لے - راج تاں کنی
 بدے، عرب آئے، ترک آئے، افغان آئے، مغل آئے، ایرانی آئے، سکھ آئے،
 انگریز آئے، پر میرے پتر ایں وچ ہر نویں جروانے دی جی - حضوری
 کرن تے غیر-بولیاں بول کے سکھ دی نیندر سون دا ول سکھ گئے

سن، سو میرے جیوندے۔ جی کدی کسے نے مینوں آپنی اکھ نعل جوڑن
دا جتن نہ کیتا۔ میرے پیارے پُترو! تہاڈے بزرگاں دی شان
وچ کوئی کوڑا لفظ بولیا گیا ہووے تاں مینوں بُڈھڑی نوں بخش
دینا۔

۱۹۴۷ء وچ آزادی دا سورج چڑھیا تاں مینوں وی بڑا چاء چڑھیا
کہ سینکڑے ورھیاں دی غلامی دے پچھوں راج میرے آپنے آزاد بچیاں
دے ہتھ وچ آئییا ہے، ہُن تاں میرے جھاگ جا گنگے ہی۔ پر قسمت
دی ماری ایس دُکھیاری نعل جو سلوک میرے سکے پُتراں۔ پوتریاں ولوں
ہو رہا ہے اوس دے نمونے وکھاؤن لئی پہلاں میں تہانوں آپنے
جدی گھر پا کستان وچ لے چلدی ہاں، جو دُنیا وچ پنجابی بلاریاں
دا سچ توں وڈا گڑھ ہے۔

یا اللہ! میرے جہن توں لے کے ہُن تک کسے جروائے نے وی
میری اینی دُرگت نہیں سی کیتی، جتی میری آپنی اولاد پا کستانی پنجاب
وچ کمر رہی ہے۔ مسلّا؛

⊗ پنجاب دی قانون۔ گھڑنی اسمبلی وچ کسے ممبر نوں سپیکر دی منظوری
بناں آپنی تقریر لئی مینوں ورتن دی کھلہ نہیں ہے۔
⊗ دفتر تے کچھریاں دی سرکاری زبان اُردو ہے جاں انگریزی۔

⊗ کچی پہلی جماعت توں پوڑی دے سکھرے ڈنڈے تک، ساری پڑھائی
اُردو وچ ہے جاں انگریزی وچ۔

⊗ سارے وڈے اخبار اُردو وِچ چھپدے نے جاں انگریزی وِچ -

گُلّ کئی، پاکِستانی پنجاب دی آزاد دیسی سرکار، میرے نعل
جس طرح دا متریا سلوک کمر رہی ہے، اوہ تاں کدی کسے دشمن نے
وی نہیں سی کیتا - پاکِستانی پنجاب دی مانسکتا نے جس طرح
اُردو تے اسلام دے گٹھ-جوڑ نوں پیڈا کیتا ہویا ہے، سندھ، بلوچستان
جاں صوبہ صرحد وِچ اوس دا ناں-نشان وی نہیں ملدا - سندھ
دے مسلماناں دا اسلام، سندھی بھاشا دا سنیہی ہے، ویری نہیں -
بلوچستان تے صوبہ صرحد دے اسلام دی وی اوتھوں دیاں قدرتی بولیاں
نعل کوئی غیر سالی نہیں ہے - اگلا پاکِستانی پنجاب دا صوبہ ہی
ہے، جس دا اسلام اوتھوں دے بلاریاں نوں آپنی ماں-بولی نعل ویر
کہاؤن دی سکھیا دیندا پر تیت ہندا ہے - پتر تاں آپ آزاد
ہو کے آپنی بڈھی ماں نعل کھلھم-کھلھا دغا کہاؤن وِچ لگے
ہوئے نے، پر میں تاں ہن وی، اونھاں وٹوں دُرکارے جان دے باوجود،
عوام دیاں بھاشائی لوڑاں باقاعدہ پور رہی ہاں - میں ابھا گن اَنج
وی ربّ پاسوں آپنے گمراہ ہوئے ایہناں پتر اں دیاں سو رکھاں
منگدی ہاں - سرنڈھی ہووے ایہناں دی آزادی - میریاں اکھاں
دے تارے، جگ جگ جیوندے رہن !

ہن چلیئے چڑھدے پنجاب وِچ تے ویکھینے آزادی توں جھٹ پہلاں
دے بھاشا + مذہب دے مسنوی گنڈھ-چتراوے نے آزادی توں پچھوں
کسی شکل اختیار کیتی ہے ؟

مُسَلِم لیگ دی فرکو نیتی دے جو اب وِچ، پنجاب دے ہندواں تے
 سِکھاں نے وی فرکو نیتیاں اپنائیاں ہوئیاں سن پر سیاسی محاز
 اُتے سانجھا مورچہ بھایا ہویا سی ۔ پا کستان بنن توں بعد لیہندے
 پنجاب وِچ تاں اِکو مذہب رہ گیا پر بھارتی پنجاب وِچ دو مذہب
 آ گئے ۔ ایہناں دی ساری سِکھلائی فرکو سیاست دی سی، جس وِچ اِک
 مذہبی دھڑے نے دوجے مذہبی دھڑے نوں نشانہ بنا کے مچھنڈا ہندا
 سی ۔ چڑھدے پنجاب وِچ، آزادی توں جھٹ پہلاں والا ہندو۔سِکھ سانجھا
 محاز کجھ دیر تاں قائم رہا، پر چھیتی ہی دُہاں دھڑیاں دی،
 مذہب نوں سیاسی ہتھیار پاروں ورتن دی سِکھلائی نے آپنے چھن کھلارنے
 شروع کر دتے ۔ اخباری بیانبازی نے جلوسبازی دی شکل دھاری
 تے مذہباں دی اُچھائی نفرت نے اخیر دُہاں دلاں نوں گھاتک ہنسا
 تک پہنچا دتا ۔ ایہہ سب کجھ ہویا جھاشا + م
 زہب دے ناں اُتے ۔ پنجاب دے ہندواں دی 'مادری' زبان ہندی
 تے سِکھاں دی مادری زبان پنجابی ۔ چھو آتی لاؤن والے ہی صلح۔صفائی
 کرن بیٹھدے تے فارمولے 'گھڑن۔توڑن دے شُغل نعل جی پرچاؤندے
 رہندے ۔ اخیر، ایس جھن۔توڑ دا عمل مُکھیا ۱۹۶۶ وِچ جدوں بھارت
 دے حصے وِچ آئے پنجاب دے تن ٹوٹے کیتے گئے -- پنجاب، ہریانہ
 تے ہماچل ۔ مینوں لگیا، جویں اتہاس وِچ پہلی واری میرے بھاگ
 جا گن لگے نے ۔ اُتوں، چھیتی ہی بن گئی لچھمن سنگھ گل دی
 سرکار ۔ اوڈوں پنجاب سرکار دے بھاشا وِچ بھاگ دا مُکھی سی گیانی
 لال سنگھ ۔ مچھ منتری لچھمن سنگھ تے گیانی لال سنگھ گرائیں سن ۔

پھیر کسی سی؟ رات-رات دوہی پھر گئی کہ اگلے توں ہی پنجاب
 دی سرکاری بھاشا گورنمنٹ لکھی وچ لکھی پنجابی ہووگی! چپڑاسیاں توں
 لے کے سرکار دے چیف سکٹر تک ہر سرکاری ملازم نوں سرکاری لکھا-پڑھی
 پنجابی وچ کرنی پوگی۔ سب سرکاری سکولاں وچ بیٹھوں لے کے اُپر
 تک ہر مضمون پنجابی وچ پڑھایا جاوگا۔'

ایوں، خبرے کنیاں صدیاں دے بعد پہلی وار میری آپہی سنتن سلطنت
 قائم ہوئی۔ پنجاب سرکار وٹوں میری تاجپوشی دے جشن منائے گئے۔
 ایہہ اک بھت وڈی اہمیت والی اتہاسک گھٹنا سی، سو میرے ہتیشیاں
 نے گھیبو دے دیوے جگائے۔ پر گل-گیانی راج مٹھڑ-چرا ثابت ہویا۔

اس دا تختہ اٹن دی دیر سی کہ میری سرکھیا لئی بنائی قانونی
 واڑبندی نوں وزیراں تے سکٹراں دی پدھر اتے کھلھم-کھلھا انگھیا
 جانا شروع ہو گیا۔ قریب قریب ساری اُچیری پدھر دی سرکاری
 لکھا-پڑھی انگریزی وچ ہون لگ پئی۔ جس سیاسی پارٹی نے اک-بھاشی
 پنجابی صوبے لئی سب توں ودھ سنگھرش کیتا سی، وزارت دی کرسی
 ملدے سار اوس دے جھیداراں نے، پنجاب دی اُچ افسر شاہی دی

نقل وچ، اپنے اپنے وی انگریزی مادھیم والے سکولاں وچ بھیجئے
 شروع کر دتے۔ بھید-چال کرے انگریزی سکولاں دی منگ ودھ گئی۔
 انگریزی دے گیان نوں ہر طرح دی ترقی دا دروازہ سمجھ لیا گیا۔
 نوبت ایہوں تک پہنچ گئی کہ اک-بھاشی پنجابی صوبے دی قائمی
 لئی لکھاں بندے گرفتار کراؤن والے دل دی حکومت نے کچی پہلی
 جماعت توں ہر سرکاری سکول وچ میرے نعل میری سوکن انگریزی دی

پڑھائی لازمی بنا دتی! اک-جھاشی پنجاب نوں گیانی جیل سنگھ جی،
 آپنی چیف مینسٹری دوران ہندی دی لازمی پڑھائی نعل، اک طرح، دو جھاشی
 پنجاب بنا گئے سن پر ہندی جھاشا، سکتی تے اچیری پڑھائی دے مادھیم
 والے پاسے کوئی خاص دخل نہیں سی دیندی پر جدوں انگریزی چالو
 کیتی گئی تاں پنجاب، بناں کسے سرکاری اعلان دے، تہ جھاشی صوبہ بن
 گیا۔ انگریزی دا اگے ہی سکتی تے قبضہ سی۔ یونیورسٹیاں
 وچ وی اگے نالوں انگریزی دی چڑھت ودھ گئی۔ لچھمن سنگھ -
 لال سنگھ دی کیتی-کتائی اُتے پائی پھر گیا۔ اس ویلے حالت ایہہ
 بن چُکئی ہے کہ پنجاب وچ سرکار جھاویں کسے وی پارٹی دی ہووے،
 اوہ درڑھ ہندی ہے، کہ پنجاب دی ترقی انگریزی نعل بھجی ہوئی
 ہے تے جے انگریزی کچی پہلی توں نہ پڑھائی گئی تاں پنجاب دے
 پتے ہر کھیتر وچ بھاڈی رہ جاگے! چڑھدے پنجاب دی کوئی پارٹی
 ایہہ سُنن نوں تیار نہیں کہ جے میں آپنے بچیاں نوں پہلیاں چار
 جماعتاں پڑھا دیاں تے پنجویں جماعت توں انگریزی چالو ہو جاوے
 تاں انگریزی وچ مہارت وی پوری ہووگی تے میرا حق وی نہیں
 مریگا۔ میرے ہتیشی، ایہہ نکا جیہا نقطہ سمجھاؤن لئی، ہنسک
 کاروائی توں اُرے اُرے، سارے ہتھیار ورت چُکے نے پر اکئی بچے
 دے رہاں کئی وگے پوک! جویں لیہندے پنجاب دی سرکار پنجابی-بولدے
 لوکاں دی نمائندگی دا دعویٰ کردی ہے، اوویں ہی چڑھدے پنجاب دی
 سرکار وی آپنے پنجابی-بولدے لوکاں دی نمائندگی دا دم بھردی ہے،
 پر آپو-آپنے لوکاں دی بولی بارے دوویں سرکاراں فٹے کٹئی نوں

ماں نالوں ہیجلی مٹی بیٹھیاں نے ! دُہاں پاسیاں دیاں ٹھکمران
 جماعتاں آپھی ماں-بولی دا مُلّ کسے فٹ-پینڈ توں ودھ نہیں پاؤندیں -
 کیہا جا سکدا ہے کہ چڑھدے پنجاب وچ اجے میرا حال پا کستانی پنجاب
 والا نہیں ہویا - مینوں کسے حال وچ رہن دین، میں تاں چھیر وی
 شکر مناوانگی، پر جویں دُہاں پاسیاں دے ماپے، سرکاراں دی بے رُخی
 دی سُر نعل آپھی سُر ملاؤن لگ پئے نے، اُس نعل بلاشکّ
 سمجھ لو، میریاں اکھاں دے تارِیو ! مینوں سویاں دے راہ اُتے
 پایا جا چکّیا ہے -

اغلامی تے آزادی وچ بتائے دناں دی وٹھیا تسیں آپھی ماں کولوں
 سُنی ہے - متے تہاڈے وچوں کسے نوں جھلیکھا لگے کہ پا کستانی
 پنجاب وچ ساڈی ماں دے بڑے گرمزوش حمایتی موجود نے جو آپھی
 ماں نوں قبرستان ولّ نہیں جان
 دینگے - میٹھوں کی جھلیا ہوئے اے ؟ دُہاں پاسیاں دے بڑے تیز-ترار
 حمایتی ایتھے وی بیٹھے ہوئے نے - چڑھدے پنجاب وچ تاں درجنوں
 روزانہ اخبار نے، یونیورسٹیاں وی نے تے کھوجشالاواں وی نے ؛
 سینکڑیاں دی گنتی وچ کتاباں ہر سال چھپدیاں نے، سو تسیں
 کہہ سکدے ہو کہ ماں تاں ایویں یرکی جاندی ہے، اسیں جو بیٹھے
 ہاں، اس دے راکھے - میں کہندی ہاں، میرے پیریو ! تسیں جگ
 جگ جیو ! تسیں آپھی تھیں سچے ہو، بے شکّ کہو کہ ساڈی ماں
 نوں صدیاں دی غلامی وچ جیوندے رہن دا ولّ آؤندا ہے - اس
 نے اوڈوں حوصلہ نہیں سی ہاریا، ہُن تاں ہر پاسے لہر-بہر ہے،

ایویں پتہ نہیں کیوں مروں-مروں کسری جاندی ہے ؟
 جیون جو گیو ! مینوں سوے اس کرے دسن لگ پئے نے کہ
 دہاں پنجاباں دے مپے میرا لڑ چھڈ گئے نے - سرکاراں دے وزیراں،
 اچے ادھیکاریاں تے یونیورسٹیاں نے اکو رٹ لائی ہوئی ہے کہ
 پنجابی وچ اچیری سکھیا دا مادھیم بن دی نہ سمرٹھا ہے نہ کشتلا،
 اس لئی اس نوں مناؤ بنی اگے وانگ ہی غیر- تکنیکی، غیر-وشیشگ
 کھیتراں وچ مزے نعل رہی جائے - ایہہ نہ محللاں وچ، نہ یونیورسٹیاں
 وچ، نہ گنجیر پیشاورانا گوشٹیاں وچ بھاگ لین جوگی ہے - گلیاں-بازاراں
 وچ جم-جم بلیندی رہے، اس نوں کوئی نہیں روکیگا -
 میرے عزیزو ! تسیں تاں سارے میرے نالوں بہت زیادہ پڑھے
 ہوئے ہو، مینوں چنگی طرح سوچ کے دسو کہ ویشوکتا (globalisation)
 دی جس تینز لہر دی لپیٹ وچ آ چکئی ۲۱ویں صدی وچ تسیں وچر
 رہے ہو، کسی اوس وچ اپنی سرکار، اچیرے بدھی مان طبقے تے
 مایاں ولوں دُرکاری ہوئی کوئی بھاشا، دکھ-سکھ تے عشق-مُشک دے
 بیاناں توں سوا ہور کھڑی نوال کھوہ سکدی ہے ؟
 میرے سوال دا جواب تاں تسیں آرام نعل لجدے رہیو، پر پہلاں،
 میرے ہمدردو ! ۲۱ویں صدی دیاں پوریاں-دیاں-پوریاں بھاشاواں ڈکار جان
 دے جھوکھڑے دی وارتا ودوان جانکاراں پاسوں سن لو :
 لنڈن توں نکلے اک بڑے سکے بند رسالے او اکونومسٹا دے
 پہلی جنوری ۲۰۰۵ دے انک وچ ساری دُنیا دیاں خطرے وچ گھریاں
 بھاشاواں بارے اک وشیش رپوٹ چھپی سی، جس دا سرلیکھ سی :

تے Babel runs backwards

اُپ-سرلیکھ سی :

The world's languages are disappearing at the rate of one a fortnight.

ایہہ رپوٹ تہاڈے ورگے میری چرجیوتا دے اچھک ڈلاریاں دیاں اکھاں
کھولھن والی ہے - حالات جنی تیزی نعل بدل رہے نے تے اگوں
ہور بدلن دی بڑی وڈی سمجھاونہ ہے، اس توں میرے پتے پوری طرح
اویسلے جاپ رہے نے - رپوٹ انوسار آج دی دُنیا وچ آپنی
وکھری پچھان والیاں کُل ۶۸۰۰ جھاشاواں موجود نے، جنہاں وچوں
۴۰۰ مرن کِنارے پنیاں نے -

وشویکرن دا نوال دینت ہر مہینے دو بولیاں چٹم کرن لگّ پیا
ہے - تہاڈے سمجھن والی وڈی کُل ایہہ ہے کہ پچھلے جگیاں وچ
جروائے، آپنی ریایا اتے آپنی جھاشا بدو-بدی مھوسدے سن، پر وشویکرن
دے جگ وچ بلارے آپنی مرضی نعل، بلکہ خوشی نعل، آپنی ماں-بولی
دی قربانی دے ے، بدیسی جھاشا انگریزی نوں آپنے بچیاں دی ماں-بولی
بناؤن وچ فخر محسوس کرن لگّ پئے نے - ہائے اوئے، میرے پترو !
کٹھے گئے اوہ لوک جنہاں نوں پتہ سی کہ ماں-بولی گئی تاں کلچر
وی گیا تے تہاڈی وکھری پچھان وی گئی !

جیون جوگیو ! تسیں مینوں سویاں دے راہ دی گل نہیں کرن
دیندے، پر ۲۱ ویں صدی دے جھاشاواں نوں ہڑپ کرن دے لچھن دے پرسنگ
وچ مینوں رکھ ے ویکھو تاں صحیح کہ بابا فرید، گورو نانک دیو،
بلھے شاہ، وارث شاہ، شاہ محمد تے پورن سنگھ دی اتے تہاڈی

ماں دا کُھ نوں کی حشر ہون والا ہے ؟ آج دے حالت وچ میں
آپنے آپ نوں کیویں ویکھدی ہاں، ایہہ سچو سچ دساں تاں کی تسیں
سُن سکو گے ؟ سُنو

(۱) پہلی گل تہاڈے دھیان-گوچری ایہہ ہے کہ دُنیا وچ اس ویلے
جِنے وی مضمون نے، اوناں دے صحیح، سہپورن تے نسجت ارتھ-گھیرے
نون پرگٹاؤن والے لفظی جھانڈے میرے پاس نہیں ہن - تہاڈے بزرگاں
نے مینوں اوناں تجربہ-گھراں وچ داخل ہون دا حق لے کے ہی نہیں
سی دتا جنہاں وچ عام لفظاں نوں خاص ارتھ دتے جاندے نے
جاں نویں لفظ گھڑ کے جاں اُدھار لے کے آپنیاں اُچیریاں لفظی لوڑاں
پوریاں کیتیاں جاندیاں سن - میرا پچھڑیواں میرے بچیاں دی مہربانی
کر کے ہی ہے، اس وچ میرا قصور کوئی نہیں - میں اس ویلے آپنے
پورے جو بن وچ نہیں ہاں، پھیر وی میرا دعوہ ہے کہ مینوں پَنج-ست
سال دی پوری چھٹی دے دیو تے پھیر ویکھو کہ میں صدیاں دا
فاصلہ کیویں چھالاں مار کے پوردی ہاں ! پر افسوس، مینوں ایہہ مہلت
لے کے دین والا کوئی سورما دس نہیں رہا!

(۲) تسیں پچھتے جھے اخباراں وچ خبر پڑھی ہی ہوویگی کہ فرانس
دے راشٹر پتی شراک ہراں جدوں فرانس دے اک کلاکار نوں یورپ دی
پارلیمنٹ وچ، آپنی بجاشا فرانسیسی دی تھاں، انگریزی وچ بولدیاں
سُنیا تاں اوہ روس وجوں پارلیمنٹ وچوں اگھ کے باہر چلے گئے
-- ہووے فرانسیسی بندہ تے کسے بیٹھک وچ، جہانویں اوہ اُتے-راشٹری

ہی کیوں نہ ہووے، آپہی جھاشا نوں چھڈّے کسے ہور جھاشا وِچ
کیوں بو لے؟ کھما کرنا، ایس طرح میری آنکھ نوں پنجاب دی آنکھ
منن والا جو دھا پُتر مینوں کتے نہیں دس رہا۔

(۳) اگے سِکھاں نے اپنے آپ نوں میرے نعل سیتا ہویا سی،
ہُن کی پنجاب وِچ تے کی پنجابوں باہر، سِکھاں اُتے وی، میرے
نعل اپنے پُشتینی ساک نوں توڑ دین دا مہنا اثر نہیں کردا۔
تہانوں نہیں لگدا ہونا پر میری حالت تاں نکھسیاں چھڑاں توں
وی بدتر ہو چُکئی ہے۔

(۴) ۲۱ ویں صدی وِچ میرے اُتے سبھ توں مارو وار مایاں نے کیتا
ہے جو، میرے ساہنے آپیاں بچیاں نوں میرے توں مُنہ موڑ لین لئی
وِتوں باہرا جتن کر رہے نے۔

ایہہ ہے میری اَجّ دی حالت، جس تک، مینوں، کھما کرنا، تہاڑے
بزرگاں دی انگھلی نے پہنچایا ہے۔ میریاں بڈھیاں اکھاں دے
تاریو! تسیں میرا سمرن کرن لئی ایھے آؤن دی کھیچل کیتی ہے،
تہانڈا بہت سارا شکریہ۔ تسیں جگ جگ جیو۔ مینوں پتہ
ہے ایھے میرے اوہ پُتر وی بیٹھے ہوئے نے، جو میرے بھلے لئی کُجھ
وی کرن نوں تیار ہونگے، پر انگریزی دا اک محاورہ ہے کہ ترکاں
نون جاندا راہ شُجھ اچھاواں نعل اٹیا پیا ہے! میرے لئی تہاڑیاں
شُجھ اچھاواں دا بہت سارا شکریہ پر عید پچھوں ٹرو کس کم؟

میں اور اکونومسٹا انوسار گھٹ بلاریاں کارن مرن والی بھاشا نہیں
 ہاں، پھیرو وی آج جنہاں حالات نوں آپنے تن اتے ہنڈھا رہی ہاں،
 جے اوہ جاری رہن تاں، میرے سلکھنے پترو ! مینوں بڑے افسوس
 نعل کہنا پئے رہا ہے کہ تہاڈی پڑپوت اولاد نوں میریاں برسیاں
 مناؤن لئی تیار رہنا ہی پویگا ۔

میں تہانوں دس آئی ہاں کہ میں آپنے آپ نوں جیوندا رکھ سکے
 ہاں کیونکہ کرساں، مجوراں تے ہٹوائیاں نے میرا ساتھ نہیں سی
 چھڈیا ۔ جو وی رچنا، چنگی-ماڑی، میرے پتروں نے چھڈی ہے، اوہ
 اوس نگھے ساک دی اُچ ہے، جو میں غریب-غربے نعل بنایا
 ہویا سی ۔ ہن تہاڈا زمانہ آیتیا ہے تاں غریب-غربہ نوں وی
 انگریزی نے میرے پاسوں کھوہ لیا ہے ۔ اتوں آ پیا ہے وشویکرن
 دا دینت ۔ رہندی کھنہدی کسر اس نے پوری کر دتی ہے ۔

غریب کرتیاں-کساناں دی چھڈی ہوئی، سرکاراں-درباراں توں چھیکی ہوئی،
 میرے ورگی اصولوں لاوارث بولی نعل وشویکرن دا پڑدینت کی سلوک کریگا ؟

سچ بولاں تاں میرا جی کھسدا ہے ! کسے نوں فکر نہیں کہ میں
 ہاں تاں تہاڈی وکھری پچھان ہے، ورنّاں تسیں کجھ پئے ہووے پچھان
 جیٹر وچ تردے خالی کھو کھے ہو ۔ ایہہ محکمے، ایہہ یونیورسٹیاں، ایہہ
 چھاپخانے، ایہہ مہانگوش، ایہہ حوالہ گرنہ، ایہہ انعامی رچناواں، سب
 دھریاں-دھرائیاں رہ جاگیاں کیونکہ میں ہونا نہیں ۔

س س س س س

جیہو تے بھراوو ! ماں دی ہنجھواں بھری گلے۔ گزّاری تّسیں سُن لئی
 ہے ۔ اُوس نوں ساڈی تے ساڈے بزرگاں دی بے رُخی تے ۲۱ویں
 صدی دے ہور وی دُپریارے حالات کر کے آپنے بھوکھ اُتے مرن۔ مٹی
 دا لپ ہویا دسّ گتّ پیا ہے ۔ پر میں اجے اُوس دے بو۔ کاٹا
 ہو جان دے احساس نعل پوری طرح سہمت نہیں ہاں کیونکہ اسیں، ہُن
 تک اُوس وٹوں بے مکھ رہے بچّے، پنچ۔ تنتری کبوتران وانگ، رل کے
 ہنجلا ماریئے تاں ہو سکدا ہے آپنی ایس بُڈھی ماں دی پتنگ دے
 بو۔ کاٹے نوں کجھ چر لئی ضرور ٹال سکائے تے کوئی وڈی گل
 نہیں، مرن توں بچا ہی لئیے ۔ میرا مُنہ چھوٹا ہے، پر میں، آپنے
 ہبجاشی جیہاں۔ بھراواں اُتے بھروسہ کر کے بات وڈی کر بیٹھا ہاں ۔
 رل کے ہنجلا مارن' والی گل کہہی سوکھی ہے، پر سرے چاڑھنی بے حد
 اوکھی ہے ۔ اسجھو میں اس کر کے نہیں کہندا کیونکہ اسرائیلی اکھٹتا
 نے ساڈیاں اکھاں دے ساہنے، تقریباً موٹی ہوئی عبرانی زبان نوں
 آپنے دیس دی جیوندی جاگدی مہارانی بنا دتا ہے ۔

اکیویں صدی دی مار توں اوہی بولیاں بچ سکدیاں نے، جنہاں
 دا ہر بلارا اوناں نوں کسّ کے آپھی چھاتی نعل لائی رکھے تے، اُوس
 دی تھان ملن لئی تیار بیٹھی بدیسی کسے وی بھاشا نوں، جھاویں اوہ
 کئی فائدیمند تے دلکش کیوں نہ ہووے، آپنے بچیاں دیاں مڈھلیاں
 جماعتاں دے نیڑے نہ آؤن دیوے ۔ جے ہر پنجابی آپنی ماں۔ بھاشا نعل

آپنی اکھ جوڑ لئے تاں یقین جاؤ، پنجابی نوں کوئی نہیں
 مار سکیگا۔ کسی سارے پنجابیاں دا رُخ اس پاسے ول موڑیا جا
 سکدا ہے؟ جے جواب ہے ہاں تاں تاں جشن مناؤ، پنجابی جیائیگی؛
 جے جواب ہووے مُشکل ہے، تاں پنجابی نوں وی ۲۱ ویں صدی دا
 شکار بنن توں روکنا بڑا مُشکل ہووے گا۔ ایہہ میری سوگمبھی جھوٹبائی
 ہے!
 س س س س س

انت وِچ میں نہیں چاہوندا کہ اس کانفرنس دے آرنجک شبدیں دی تان
 سوگی سُرں نعل کراں۔ مینوں یقین ہے، آج دی ساری سنگت پنجابی
 دی لئی عمر لئی دُعا۔ گو ہے پر ظالم سہیں دے بُلڈوزر، بُلاریاں دیاں
 دُعاواں توں بے پرواہ ہو کے چنگیاں۔ پھلیاں زندہ زباناں نوں بے تحاشہ
 درڑی جان وِچ لگا ہویا ہے۔ پنجابی نوں اس دیت توں کیویں
 بچائیں؟ سوکھا جواب ایہہ ہے کہ پنجابی بولن والا ہر پرانی آپہی
 جھاشا لئی اوہ کُجھ کرن لئی تیار ہووے جو راجستھان دے سِری جنیشور
 جی نوں گورو منن والے بشنویاں نے، آج توں کوئی پونے تِن
 سو ورھے پہلاں، کر وکھایا سی۔ ایہہ اتہاسک گھٹنا اس طرح
 گھٹی سی:

سن ۱۷۳۰ عیسوی وِچ راجا ابھے سنگھ نوں اپنے جودھپور والے محلان
 لئی ودھیا لکڑ چاہیدی سی۔ اُس نے پنڈاں وچوں رُکھ کٹ
 لیاؤن دا محکم دتا۔ اُس دے کارندیاں نوں اک پنڈ دی

زمین وچ کھڑی جھڑی بڑی پسند آئی - اوہ رُکھ کٹن لئی تیار
 ہوئے تاں پنڈ دی پنچائت نے اکٹھے ہو کے بینتی کیتی، سرکار !
 اسیں جنبو جی مہاراج دے پُجاری ہاں - سانوں رُکھ کٹن دی مناہی
 ہے - ساڈے گورو جی دا محکم ہے، کوئی رُکھ نہیں کٹتا تے کوئی
 جانور نہیں مارنا - ایخوں اسیں رُکھ نہیں وڈھن دینے، ایہہ ساڈے
 پچے نے -'

راجے دے کارندیاں دیاں سِراں اُتے سرکاری گہاشتے ہون دا مِجوت
 سوار سی - اوہ اپنے گہاڑے سوت کے لکارے، اکوئی ہے مائی دا
 لال جو مہاراج دی محکم-عدولی کرے ؟ مہاراجہ صاحب دا محکم اٹل
 ہے -'

جدوں پنڈ والیاں دیاں بینتیاں دا کارندیاں اُتے کوئی اثر نہ
 ہویا تاں اوناں نے اپنے رُکھاں نوں کس کے جھپیاں پا لئیاں -
 کارندے لا زور تھکے، پر پینڈوآں نے آپیاں جھپیاں ڈھلیاں نہ
 کیتیاں - عُمے نعل انھے ہوئے راجے دے قصائی کارندیاں نے رُکھاں
 نوں چنبرے ہوئے پینڈوآں اُتے وی کُہاڑے چلاوئے شروع کر دتے -
 ایہہ کتل-عام اودوں بند ہویا، جدوں ۳۷ پینڈو رُکھاں دی رکھیا
 لئی آپیاں جاناں وار چُکے سن !

آپنے دھارمک وشواساں دی رکھیا دی خاطر آپیاں جاناں وار دین
 دی کہانی ساڈے لئی نویں نہیں، پر سیاست توں مُکت ہو کے آپنی
 جھاشا دی سُرکھیا لئی سنگھرش کرن دا ولّ اسیں اجے سِکھنا ہے -
 دُنیا وچ شہیدیاں دے اتہاساں نوں چتاردے ہوئے، نتر و پنجابی

دے بِتیشیو ! بِشنوئی شہیداں وانگ جے ہر پنجابی نوں پنجابی نعل
 چپک جان لئی پریر سکدے ہو تاں نہ ساڈیاں چڑھدے تے لیہندے
 دیاں پنجابی دیاں دوکھی سرکاراں پنجابی دا کُجھ وگاڑ سکگیاں تے
 نہ ۲۱ ویں صدی دا وکّراں دینت ہی، جس نے بھاشاواں دے بھوجن
 نعل آپہی مُجھکھ تریپت کرنی شروع کیتی ہوئی ہے، ساڈی بولی دے نیڑے
 چٹک سکيگا ۔

اسیں انگریزی جاں کسے وی ہور بھاشا دے ورودھی نہیں ہاں ۔ اسیں
 چاہندے ہاں، ساڈے پچھے انگریزی وچ انگریزاں تے امریکنان نوں
 مات پاؤن، پر اسیں ایہہ نہیں چاہندے کہ پچھے دے پہلے چار سکولی
 سالان وچ پنجابی دی تھان جاں پنجابی دے نعل، کوئی ہور بھاشا بچیاں
 دے دماغاں دے قدرتی وکاس وچ وگھن پاوے ۔ چوتھی توں اگلے
 سالان وچ پنجابی دے نعل انگریزی جتنی مرضی پڑھائی جاوے، پنجابی
 آپہی راکھی آپ کری جائیگی ۔
 جے پنجاب، جے پنجابی، جے پنجابیت

ضمیمہ

او اکونومسٹا وچ چھپی ریوٹ وچوں کُجھ جوہر پارے ودواناں دی
 سوچنا لئی حاضر ہن:

- ⊗ Linguists classify languages on a scale ranging from 'safe' (learnt by all children in the group, and spoken by all its members) to...
- ⊗ Most languages disappear because their speakers voluntarily abandon them ...

Quoted from a UNESCO paper :-

- ⊗ The extinction of each language results in the irrecoverable loss of unique cultural, historical and ecological knowledge. Each language is a unique expression of the human experience of the world...

- ⊗ The late Kenneth Hale, who taught linguistics at the Massachusetts Institute of Technology (MIT), put it more passionately: "When you lose a language, you lose a culture, intellectual wealth, a work of art. It's like dropping a bomb on a museum."...

- ⊗ The demise of any language is a loss for all mankind, but most of all a loss for its speakers. As one Navajo elder, quoted by Mr Yamamoto, told his grandson :
"If you don't breathe,
There is no air.
If you don't walk,
There is no earth.
If you don't speak,
There is no world."